

Преводът на хуманитаристика в България: особености, предизвикателства и перспективи

Весела Генова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Vesela Genova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Vesela Genova. TRANSLATION IN THE FIELD OF HUMANITIES IN BULGARIA:
SPECIFICITIES, CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Abstract. Translation in the field of humanities, which plays a key role in the evolution of ideas and thought on an international scale, is characterised by inherent specificities, and poses many difficulties. The article summarizes and exposes its particularities and carries an overview of its place in Bulgaria today, relying on statistical data, based on which it derives and analyses several trends. The subsequent analysis of the existing imbalances and some relatively unfavourable trends in the translation of humanities in Bulgaria takes into account the objective market circumstances, focuses more on the human factor and especially on the central figure of the translator, and points out as an important problem the practical lack of theory and criticism of the translation in the field of humanities. A multidisciplinary approach is suggested to support this highly specialised translation, as well as specific actions at all stages of the transfer of scientific knowledge through translation, with an explicit emphasis on translators’ training and the development of adequate criticism of translations. The practical implementation of this approach could form the basis of a long-term strategy to support and develop the translation in the field of humanities in Bulgaria. The article combines an analytical approach with an overview and programmatic presentation.

Keywords: Translation in the field of humanities, statistics, translators, training, translation criticism

Весела Генова. ПРЕВОДЪТ НА ХУМАНИТАРИСТИКА В БЪЛГАРИЯ: ОСОБЕНОСТИ, ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПЕРСПЕКТИВИ

Резюме. Преводът на хуманитаристика, който изпълнява ключова роля за развитието на идеите и мисълта в международен мащаб, се отличава с присъщи особености

и поставя множество трудности. Статията обобщава и излага неговите специфики и прави преглед на мястото му в България днес, като се опира на статистически данни, въз основа на които извежда и анализира някои тенденции. Предложеният по-нататък анализ на съществуващите неравновесия и някои относително неблагоприятни тенденции в превода на хуманитаристика в България отчита обективните пазарни обстоятелства, спира се по-обстойно на човешкия фактор, особено на централната фигура на преводача, и изтъква като важен проблем практическата липса на теория и критика на превода на хуманитаристика. Предложен е мултидисциплинарен подход за подкрепа на този високоспециализиран превод, както и конкретни действия на всички етапи от преноса на научното познание чрез превода, като се набляга изрично на подготовката на преводачите и развитието на адекватна критика на преводите. Практическото приложение на този подход би могло да залегне в основата на дългосрочна стратегия за подкрепа и развитие на превода на хуманитаристика в България. Статията съчетава аналитичен подход с обзорен и програмен характер на изложението.

Ключови думи: превод на хуманитаристика, статистически данни, преводачи, обучение, критика на превода

Научно изследване/Research

Въведение

Преводът на хуманитаристика е високоспециализиран превод, със специфични особености и важни функции в полето на рецепцията, където играе водеща роля за движението и развитието на идеите. С оглед на това е полезно и необходимо да се изследват и опишат неговите характерни черти, както и националните му специфики в българския контекст.

Различни аспекти на превода на хуманитаристика са засягани и описвани по-скоро бегло от изследователите в кратки публикации – статии (например Rochlitz, 2001; Martorell, 2008; Berrichi, 2012; Schögler, 2017, 2018; Warren, 2018 и др.) или доклади в сборници (например Milliaressi, Berner, 2021). Обхватното аналитично описание на превода на хуманитаристика, както и на неговото място, качество и перспективи за развитие в българския контекст, е важно за доброто му разбиране и практикуване и все още предстои да бъде направено. В настоящия текст предлагаме някои параметри за този анализ, перспективи за развитие и насоки за по-нататъшни изследвания. Използваме статистически данни от НСИ, които ще допринесат за цялостната картина на превода на хуманитаристика у нас и ще позволят да формулираме обосновани изводи за необходимите насоки на развитие на този превод в мултидисциплинарното поле: пътища за преодоляване на икономическите ограничения, осигуряване на подходяща подготовка на преводачите и развиване на качествена и полезна критическа рецепция на преводите.

В първата част от статията извеждаме и представяме структурирано присъщите характеристики на превода на хуманитаристика, изтъкваме и мотивираме основополагащите му функции за разпространението и развитието на идеите. Спираме се и на мястото и ролята на преводача на хуманитаристика и особено високите изисквания към неговия професионализъм. Във втората част представяме мястото на този високоспециализиран превод в българското издателско поле въз основа на данни от НСИ, които анализираме, за да изведем редица характеристики и тенденции. В третата част набелязваме насоки за анализ на възможните причини за някои неравновесия и нееднозначни тенденции и предлагаме възможни пътища за подкрепа и развитие на този важен вид превод, като в четвъртата се спираме по-подробно на профила на преводача и предлагаме насоки и конкретни дейности за неговата подготовка.

Нашата цел е да очертаем по-цялостна картина на превода на хуманитаристика у нас, да открием неговите потенциални или реални проблеми и да набележим насоките за действие в образователен, теоретически и практически план. Статията е насочена към всички участници в процеса на пренос на знания и идеи чрез превода на хуманитаристика: издатели, специалисти в различните научни области на хуманитаристиката, преводачи, редактори, читатели, транслатолози и критици.

1. Особености на текстовете и на превода на хуманитаристика. Фигурата на преводача

Понятието „хуманитаристика“ е често използвано, но по неговото съдържание и обхват няма консенсус. Най-общо, хуманитаристиката обхваща науките, изследващи човека и неговото общество. Някои автори отбелязват по-финото разграничение между науките за човека, които изучават човека като индивид и субект (психология, отчасти философия, психоанализа, но и изкуство, езици, литератури...), и социалните науки, които изследват човека в социума (като социология, антропология, политология, история, философия...), и припомнят продължаващите дългогодишни академични дебати около тяхната (не)сводимост към обща научна група, както и слабата полезност на тези дебати (Berrichi, 2012: 16). Други включват в групата на хуманитаристиката и области като право, изкуствознание и други, както и „текстове от всякакви други дисциплини, които се отличават с теоретичен подход (...) [и] изграждат веригата на предаване на научното познание“ (Martorell, 2008: 37). Съдържанието на понятието очевидно се отличава с известна неопределеност и подлежи на различни интерпретации. За целите на нашия анализ с понятието „хуманитаристика“ по-нататък обозначаваме обширното и без

строги граници поле на науките за човека и неговите действия, сам или в група, които възприемат теоретичен подход и предават познание.

Текстовете в полето на хуманитаристиката се отличават с редица важни особености. Те са специализирани в дадена област или области на науката, като често се наблюдават пресичания, припокривания и интердисциплинарност между тях (психология, антропология и философия или езикознание, философия и семиотика). Текстовете се отличават не само с терминологична, но и с концептуална наситеност, която значително затруднява превода им и поставя особени предизвикателства пред преводача (Leclerc-Olive, 2017). Тази наситеност е и хронологично обусловена, вписана в идейния и езиковия контекст на написването на труда, който може значително да се различава от контекста към момента на превода му. Научното и теоретично естество на текстовете обуславя още редица особености, които оказват влияние върху превода. Такива са изобилните позовавания и препратки, честото явно и скрито цитиране на други трудове от най-различни области (изявена интертекстуалност), заемането, употребата и понякога и отклоняването на чужди концептуални структури, идеи, понятия и конструкции. Всичко това налага особено широка обща и по-специализирана хуманитарна култура на преводача.

Езикът и стилът на хуманитаристиката също притежават свои присъщи характеристики. Макар някои автори да заявяват (според нас необосновано), че в нея „съдържанието е по-важно от формата“, а „естетическата функция не играе водеща роля“ (Martorell, 2008: 37), не можем да се съгласим с това. Формата е особено важна, тъй като позволява най-адекватното предаване на специализирано съдържание, което нерядко е твърде сложно, понякога проблемно, подривно или крайно новаторско. При това синтаксисът на хуманитарните публикации обикновено е особено усложнен. Наблюдава се и обусловеност от културните традиции според езика на писане: така например френският език привилегирова сложния синтаксис с изобилие от подчинени изречения и понякога маниерна витиеватост на изразяването, докато други езици предпочитат по-изчистен изказ.

Стилът на текстовете в хуманитаристиката се отличава с висока степен на аргументативност и реторичност и силно изразено авторово присъствие – на автора като изследовател, като писател и като личност, което съответно намира израз не само в ясно позициониране и пристрастност, а и в индивидуални стилистични особености. Изследванията в хуманитаристиката рядко възприемат неутрален тон, а стилът на автора участва равностойно в пораждането на смисъла им. Това става особено ясно, когато четем преводни трудове: възприемат се не само идеите на Русо, Монтескьо, Лъобон, Леви-Строс, но и язвителността на Русо, иронията на Монтескьо, надутата самоувереност на Лъобон, красноречивата устност и категоричност на Ле-

ви-Строс, които обагрят по уникален начин представянето на техните идеи. Убедителността на Паскал във фрагмента с облога от „Мисли“ се дължи не само на силата на доводите и стройността на конструкцията им, но и на вещо възприетия от него диалогизъм на формата, умелото редуване на въпросителни и утвърдителни изречения, антитетичните конструкции между „всичко“ и „нищо“, които допълват и извеждат още по-категорично неговите доводи. Текстовете често се отличават с имплицитност (предполага се, че читателят е сведущ в съответната област), метафоричност, понякога стигаща до литературност, и изявено конотативно богатство (емоционалност, ирония, сарказъм, алюзии и др.). Всички тези особености на стила се съчетават с научното и теоретично съдържание в семантично наситени и многопластови текстове.

Изведените по-горе особености на трудовете в хуманитаристиката ясно показват, че преводът на хуманитаристика не е и не може да бъде лесна задача, а представлява особен вид високоспециализиран превод. Той практически винаги е предназначен за публикуване, за разлика от специализираните преводи в други области като техника, икономика, администрация и пр., които могат да имат по-ограничено или дори само вътрешно разпространение. Нещо повече, този превод изпълнява редица много важни функции с потенциално (а понякога реално) мащабни последици.

Въпреки засилващото се в последните десетилетия неравновесие между езиците на публикации в хуманитаристиката, както и в науката като цяло (все по-голям превес на английския език, *lingua franca*, който дава възможност да се достигне до максимално голяма аудитория), преводът продължава да допринася в решаваща степен за интернационализацията на хуманитарните науки. Именно чрез превода се осигурява движението и разпространението на идеите, схващанията, теориите и резултатите от изследванията, и отново чрез него може и се въздейства върху развитието на идеите. Още Бурдийо (Bourdieu, 2002) предупреждава за възможните проблеми при преноса на идеи и културно съдържание в различни контексти и изтъква определящата важност на превода и преводачите за оптимално избягване на недоразуменията и изкривяванията и осигуряване на действителната интернационализация на интелектуалния живот. По стъпките на Бурдийо Шьоглер (Schögler, 2017) също изследва по-подробно функциите и възможните последици от превода на хуманитаристика за националните научни полета. Тези важни функции и залози обуславят и особено съществена роля на всички участници в процеса на този превод. Издателите (а преди тях специалистите, които подбират трудовете за превод), преводачите, редакторите, авторите на паратекст, читателите, критиците – всички те участват в разпространението на идеите и могат да окажат въздействие върху него.

Все пак в тази верига на предаване на знанието мястото и ролята на преводача на хуманитаристика е особено важно. Това намира пряко отражение в много сериозните изисквания към него. Освен (и отвъд) задълбоченото и осмислено владение на езиците и познаването на културите на оригинала и на превода – общи изисквания за всеки преводач, преводачът на хуманитаристика трябва да притежава и специализирани познания в конкретната област или области, в които работи, които да обхващат целия интелектуален контекст на областта, а не да се ограничават до отделни понятия на конкретен автор. Преводачът трябва да е способен да разбира, осмисля, проследява и предава адекватно в преводите си сложни идеи, мисловни системи, научни концепции и теории. Наложителна е много широката обща култура – принципно изискване за всеки преводач, но с особено разширени измерения в хуманитарната област поради честите преплитания, наслаждения, напречни връзки, диалози и отзвучия между науките в нея. По думите на Schöglер необходим му е значителен „културен капитал“ в хуманитаристиката.

Към тези вече много сериозни и многостранни изисквания трябва да добавим още и добре развити умения за задълбочено и добросъвестно документиране, правене на справки, проверка на данни, търсене на цитати и пр. в огромното море от печатни и електронни ресурси с нееднакво качество и полезност – компетентност, която изисква специално развиване и целенасочено упражняване. Не на последно място е важно преводачът на хуманитаристика да използва богат и правилен български език и да притежава уменията да предава различните стилове на изразяване на превежданите автори, като в това отношение се доближава до преводача на художествена литература.

2. Статистически обзор и анализ на издаването на преводи на хуманитаристика (2012–2021)

Изведените по-горе особености на трудовете в хуманитаристиката и на превода в тази област, както и стриктните изисквания към преводачите на хуманитаристика, трябва да бъдат съотнесени с българския контекст, за да се прецени тяхното въздействие, евентуалните проблеми, които те поставят, и възможните пътища за разрешаването им. За целта ще е полезно да видим какво е мястото на превода на хуманитаристика на българския издателски и книжен пазар.

На основата на извлечение от публично достъпните данни от информационната система ИНФОСТАТ на НСИ (Инфостат, 2023) може да се направят достатъчно точни преценки за обема в брой публикувани преводни издания в областта на хуманитаристиката по години. Към 7 март 2023 г. последните

пълни данни са за 2021 г.¹ В извлечението обхвадохме следните области по десетичната класификация на ЮНЕСКО: философия и психология, религия, обществени науки, езиковзнание, литературна теория и критика, география и история. Макар обхватът на хуманитаристиката да може да се разшири още и върху други области, смятаме, че така подбраните са достатъчно представителни за целта на нашия анализ (вж. таблица 1 и 2).

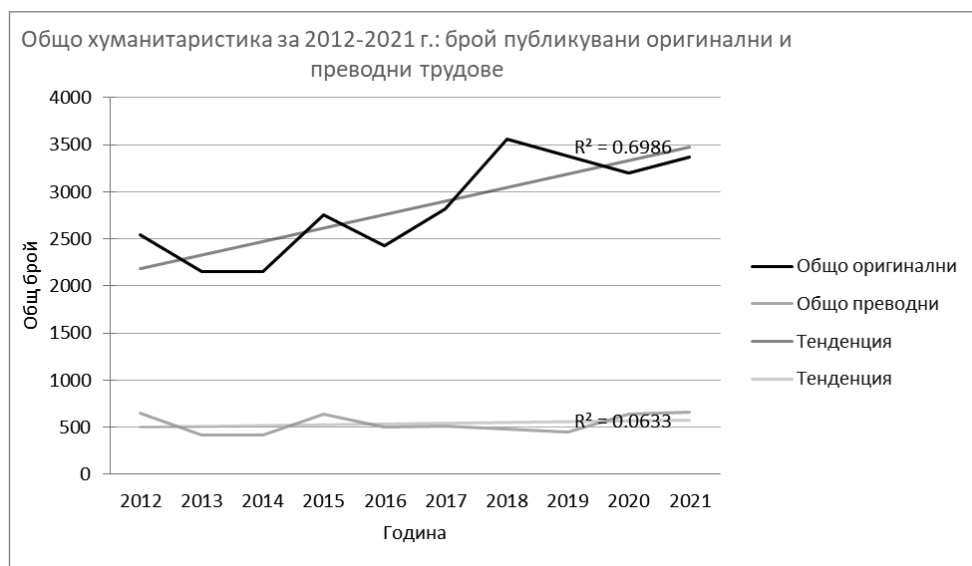
¹ За съжаление, не открихме разбивка на преводите по езици, което би било изключително интересно за анализиране, особено с оглед на вече отбелязаната по-горе диспропорция между езиците на научните публикации. Възможно е тази разбивка да може да бъде поискана като платена услуга от НСИ, тъй като не попада в списъка на публично достъпната статистическа информация.

Таблица 2. Издадена оригинална и преводна литература по десетичната класификация на ЮНЕСКО – съкратено представяне (източник: НСИ)

	2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021		
	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	Общо Заглавия брой	Преводна Заглавия брой	
ОБЩО ЗА СТРАНАТА	8263	2174	6853	1789	7515	2450	9320	635	2920	497	3329	511	4038	480	3629	452	3639	2346	11700	2703	
Общо хуманитарна*	3195	649	2568	415	2558	411	3392	635	2920	497	3329	511	4038	480	3629	452	3639	2346	11700	2703	
Философия,																					
психология,																					
Религия	476	250	313	158	300	133	452	260	350	170	379	167	417	160	437	187	447	181	503	220	
Обществена наука	295	144	169	68	202	114	228	132	196	103	225	115	166	70	184	65	302	180	303	157	
Обществена наука	1520	123	1317	113	1285	94	1749	140	1432	104	1756	140	2283	123	2105	95	1918	143	1955	154	
Емблематика	403	70	233	20	151	3	207	9	218	14	234	6	321	6	330	6	285	23	314	7	
История на литературата и литературна критика	17	-	138	7	151	9	163	12	122	11	162	19	158	14	153	10	180	12	156	11	
География/История	481	62	398	49	469	58	593	82	602	95	573	64	693	107	620	89	707	99	792	106	
Бележки																					
По колонии																					
1 * По величина, по-малка от половината на употребяваната единица мярка.																					
2 Данните за 2020 са за първите девет месеца на годината.																					
3 Данните за 2021 се отнасят за периода октомври 2020 - декември 2021 година.																					
Легенда																					
По време на																					
Времетрае																					
Оригинална и преводна литература																					
Заглавия и тираж																					
Мерни единици																					
По редове																					
Универсална десетична класификация																					
Дата на изготвяне на справката: 08/03/2023																					
Забележка: Графата „Общ хуманитарна“ е добавена и изчислена от нас. (БГЛ).																					

Подробният анализ на статистическите данни за превода на хуманитаристика заслужава отделно проучване и не е централен предмет на настоящата статия. Тук ще се задоволим с по-общ поглед върху броя на преведените трудове по големи области, както в абсолютно изражение, така и в съотношението между българоезичната и преводната хуманитаристика, публикувана в горните области за последните 10 години (2012–2021). За целта изготвихме съответни диаграми въз основа на данните от статистическите таблици.

Въпреки известни вариации през обхванатите десет години общият брой на преводните издания в хуманитаристиката не показва особено значими промени, като варира между 411 през 2014 г. и 655 през 2021 г. (вж. диаграма 1). До долната граница са близки преводните публикации за 2013, 2016, 2018, 2019 г., а до горната – за 2012, 2015, 2017, 2020 г. Трудно може да се проследи икономическа или друга закономерност. Тези данни биха могли по-скоро да се тълкуват като отразяващи капацитета на българския издателски пазар за публикуване и потребление на преводна хуманитаристика през последните 10 години.

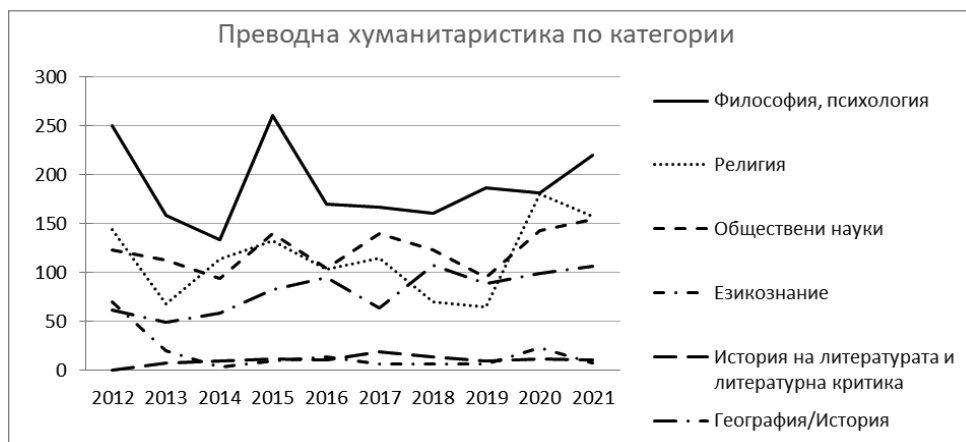

Диаграма 1. Общо хуманитаристика за периода 2012–2021 г. Брой публикувани оригинални и преводни трудове

Сравнението с динамиката на оригиналните трудове спрямо преводните изглежда потвърждава подобна хипотеза: докато в десетгодишния период се наблюдава ясна тенденция за ръст в броя на публикуваните българоезични издания (пропорционален на ръста на всички публикации за страната, както може да се види в таблици 1 и 2), такава тенденция видимо липсва при пре-

водните. При това положение трудно можем да прогнозираме увеличаване на броя годишни преводни публикации в полето на хуманитаристиката и ще е по-ползотворно да се съсредоточим върху подбора на трудовете, качеството на превода и представянето им с оглед на оптимална рецепция.

В диаграма 2 по-долу е представен общият брой на преводните публикации по категории. Лесно се установява, че най-многобройни са публикациите в категорията философия и психология, следват обществени науки и религия, география и история, а най-малобройни са преводните трудове в областите на езикознанието, особено на литературната критика. Добре е тези наблюдения да бъдат взети предвид при определянето на издателските политики, планирането и подбора на трудовете за превод. В тези данни несъмнено се отразяват и вижданията на издателите за читателския интерес в отделните области. Една широка дискусия между представители на всички участници в процеса на превода, издаването и рецепцията на преводна хуманитаристика в отделните научни области би могла да бъде много ползотворна за по-информираното и по-осъзнато протичане на този процес.

Диаграма 2. Преводна хуманитаристика по категории

Заслужава да се обърне внимание на съотношението между български и преводни публикации във всяка от категориите. Това съотношение е изобразено на диаграми 3–8. В тях показател, по-малък от единица, означава съотношение в полза на преводните (повече преводни, отколкото оригинални) трудове, а показател над единица – съотношение в полза на оригиналните (повече оригинални, отколкото преводни).

Диаграма 3. Категория философия, психология – съотношение оригинална/преводна хуманитаристика

Диаграма 4. Категория религия – съотношение оригинална/преводна хуманитаристика

Диаграма 5. Категория обществени науки – съотношение оригинална/преводна хуманитаристика

Диаграма 6. Категория езикознание – съотношение оригинална/преводна хуманитаристика

Диаграма 7. Категория история на литературата и литературна критика – съотношение оригинална/преводна хуманитаристика

Диаграма 8. Категория география/история – съотношение оригинална/преводна хуманитаристика

Само в две от категориите – философия, психология и религия, се наблюдава съпоставим брой оригинални и преводни публикации, като през някои от годините дори преводните са повече от оригиналните (за философия и психология през 2012, 2013, 2015 г., за религия през 2014, 2015, 2016, 2017, 2020, 2021 г.). Съотношенията в останалите категории изглеждат обаче много по-различно. В областта на географията и историята съотношението е около 6:1 в полза на българските публикации. В голямата група на обществените

науки съотношението български/преводни трудове е приблизително 12:1, а в езикознанието и литературната критика превесът на българоезичните трудове е още по-голям.

Инцидентните по-резки колебания в данните между годините по наше мнение се дължат най-вече на продължителността на работата по преводите и забавянията на изданията, т.е. невъзможността те да бъдат планирани и разпределени равномерно, което не е изненадващо с оглед на спецификите и трудностите на превода на хуманитаристика, но също така несъмнено се повлияват и от въздействието на различни икономически и социални фактори. Интересни са наблюдаваните тенденции през десетгодишния период: относително увеличаване на превеса на българските пред преводните издания във философията и психологията, обществените науки и езикознанието, запазване на съотношението за религията и тенденция за относително намаляване на този превес в полза на преводните издания за история на литературата и география/ история.

Тези статистически данни ни дават ценна информация за реалното състояние на преводната хуманитаристика в България. Положението не е тревожно – през тези десет години обемът на преводната хуманитаристика, публикувана у нас, е останал стабилен в рамките на леки вариации. Той не бележи особен ръст, но не бележи и спад. Публикациите по категории, макар да варират по-осезаемо между годините, също остават цялостно на едно равнище. Тези в областите философия и психология и обществени науки дори проявяват лека тенденция към ръст в края на периода. Явно не може да се очаква, планира или поставя като цел особено изявен ръст в броя на публикациите на преводна хуманитаристика, който изглежда остава приблизително един и същ. Това означава, че трябва да се обръща още по-целенасочено внимание на подбора, качеството на превода и редакцията и адекватната рецепция, както и на критиката на изданията.

Големите диспропорции в съотношенията между българоезични и преводни публикации, по-специално в някои категории на хуманитаристиката, свидетелстват за необходимостта от широк диалог между издатели, специалисти, преводачи, редактори, автори на паратекст, читатели и критици по области. Такива дискусии могат и трябва да допринасят за информиране и осмисляне на издателската политика, структурирани действия за повишаване на качеството на преводите и редакциите, по-целенасочена подготовка на рецепцията и адекватна и добронамерена критика на преводите.

3. Преводът на хуманитаристика в България: предизвикателства и перспективи

Като цяло от статистическите данни можем да установим, че преводът на хуманитаристика е относително добре развит у нас, като все пак съществуват някои задълбочаващи се неравновесия и неблагоприятни тенденции

за стагнация или намаляване на броя на преводите на годишна база. Тези фактори могат сериозно да въздействат върху рецепцията на преводната хуманитаристика. Друг възможен неблагоприятен фактор на въздействие би бил, разбира се, недобрият превод. По-долу ще разгледаме аналитично тези фактори, за да потърсим тяхното обяснение, и ще предложим възможни насоки за действие.

Пазарните съображения несъмнено играят важна роля. Преводната хуманитаристика има относително ограничена аудитория и оттам относително редуцирано разпространение в България, без тенденции за изявен ръст. Това се отразява върху множество аспекти на превода, като се започне още с подбора на трудове за превод: предпочитат се по-известни и фундаментални трудове в ущърб на по-неизвестни, но може би не по-малко важни и новаторски трудове, избират се добре познати пред слабо познати или непознати автори, съставят се антологии от откъси, вместо да се превеждат цели трудове, и т.н. Финансирането на изданията много често е проблематично и се налага да се търсят алтернативни източници като фондации, проекти, програми за подкрепа на издателската дейност, безвъзмездни помощи и пр. Съответно при липса на подобни възможности не се предприема издателска дейност или се предприема минимална такава. Ниското заплащане на преводачите и редакторите спрямо високите изисквания и огромния труд, който те полагат, също действа демотивиращо. Впрочем всичко това е валидно не само за България; изследователи в областта на превода на хуманитаристика от други държави отбелязват сходни затруднения, макар и в различен мащаб: например във Франция (вж. Rochlitz, 2001) или в Канада (вж. Warren, 2018).

Предизвикателствата пред преводната хуманитаристика в България са от различно естество. Друга група предизвикателства е свързана с присъщите характеристики на този вид превод. Необходимостта от особено висока и мултидисциплинарна квалификация на преводачите и редакторите, наложителните справки и търсения в широк кръг източници, нерядко твърде сложната материя и понякога по-непрозрачният изказ на оригинала обуславят труден и бавен превод. Продължителността на изготвянето и редактирането му може да спъне добрите намерения на издателите, да забави или да осуети изпълнението на проект за превод и издание. Относително малкият брой добре подготвени и компетентни преводачи също може да се отрази върху количеството и върху качеството на публикуваните преводи. Важен фактор е и практическата липса на критическа рецепция на тези преводи от компетентни критици, които да са и практики, отново поради многобройните му специфики.

При все това преводът на хуманитаристика се практикува и издава в България. Има какво да се желае и със сигурност има какво да се предприеме за повишаването на неговото качество, разширяването на неговата аудитория и в

перспектива – ръста на броя на изданията. Дейността по превода на хуманитаристика не е само междуезикова, а и мултидисциплинарна, затова и подходът за нейното оптимизиране трябва да бъде мултидисциплинарен. Необходимо е осъзнато и последователно действие в няколко насоки по веригата на превода и издаването на хуманитаристика.

В самото ѝ начало, още при планирането и подбора на бъдещото издание, трябва да се разшири търсенето на икономически обосновани варианти за превод, издаване и разпространение на преводна хуманитаристика. Освен посочените по-горе допълнителни източници на финансиране за издателите, които ще продължат да бъдат използвани, можем да добавим и пожелание за по-структурирана и постоянна държавна помощ, редовни участия в европейски програми за подкрепа на книгата, а защо не и някои по-иновативни практики – като краудфъндинг за издаване или системно предлагане и на електронни издания, или дори само на електронни издания. Заплащането на преводачите и редакторите трябва да съответства на сложността на работата им. В централната част на веригата, в етапа на превода, може и трябва да се работи за систематизирано повишаване на квалификацията на преводачите. В края ѝ, в полето на рецепцията, е необходимо да се развива, насърчава и практикува компетентна и добронамерена теория и критика на преводите на хуманитаристика.

4. Профил и подготовка на преводача на хуманитаристика

По-горе очертахме накратко множеството изисквания към преводача на хуманитаристика. С оглед на трудното необходимо съчетание между задълбочени познания за езика, културата и научната и концептуална система, в която твори авторът, и множеството други необходими умения за успешен превод в тази област, трябва да се запитаем кой е преводачът на хуманитаристика в България и каква подготовка има той.

Този преводач често е филолог с добавени специализирани познания и учене от практиката. Също толкова често той е специалист в съответните области на науката, например социолог, антрополог или философ с добавени или усъвършенствани езикови познания и обикновено интуитивно развити преводачески компетентности. Той може да е и литературен преводач, който надгражда и разширява уменията си, или чисто и просто професионален преводач, който умее да се преориентира бързо спрямо изискванията на различните видове превод. Преводачът на хуманитаристика би могъл да бъде и колективен персонаж: екип от различни специалисти, които обединяват усилията си в плодотворна синергия за постигането на качествен и адекватен превод. Въпросът за облика на преводача на хуманитаристика няма еднозначен отговор. Всички посочени по-горе хипотези се срещат в българската

практика. Тази разнородност не е непременно проблемна, а напротив, може да бъде и често е обогатяваща. Тя обаче налага избор на индивидуализирани подходи за постигане на качество и адекватност на превода. За да бъде успешен резултатът от работата на всеки от тези преводачи с различни профили, за да се получи качествен превод, функциониращ по начин, съпоставим с оригинала, по наше мнение е необходимо да бъдат изпълнени три условия от основна важност.

Първо, преводачите да са преминали надграждащо обучение, съобразено с изходната им компетентност. Това обучение трябва да бъде различно за филолозите и за специалистите: бъдещите преводачи филолози да се обучават в основи на философията/ социологията/антропологията/правото и т.н., а бъдещите специалисти по хуманитарни науки да се въвеждат структурирано в спецификите, техниките и проблемите на превода. Прегледът на учебното съдържание на двете магистърски програми по професионален превод в СУ „Св. Климент Охридски“ показва, че в него са включени редица курсове, които имат връзка с превода на хуманитаристика², но не и курсове по основи на различните хуманитарни науки. Не откриваме магистърски програми, посветени на превода, в специализираните области като философия, психология, история и пр., но в някои учебни програми епизодично се срещат дисциплини, които имат отношение към превода³. Очевидно е необходимо по-съзнателно и съгласувано усилие за по-адекватно обучение с оглед на превода на хуманитаристика. Добре е да се предлагат и майсторски класове по превод на хуманитаристика от опитни преводачи, които да са открити за всички желаещи да усъвършенстват уменията си.

Второ, необходимо е преводачите да работят в тясна връзка и взаимодействие с всички участници в процеса на превода на хуманитаристика (редактори, издатели, читатели) и системно да получават конструктивна и полезна обратна връзка за работата си както от редакторите (абсолютно задължителни за този вид превод!), така и от другите участници в този процес, включително от

² Обучението по превод в магистърските програми по превод на ФКНФ и ФСлФ на СУ „Св. Климент Охридски“ включва редица курсове, свързани с превода на хуманитаристика и с рецепцията на преводни текстове. Такива са курсовете „Англоезична хуманитаристика и превод“, „Преводна рецепция на англоезична литература“, „Културната традиция в превода на съвременни френскоезични текстове“, „Жанр, стил и превод“ в учебната програма на МП „Превод“ с английски и френски език (МП „Превод“, ФКНФ), курсовете „Превод и редактиране на хуманитаристика“, „Медицинска хуманитаристика“, „Критика на превода“, „Превод на хуманитаристика с френски език“ в МП „Превод-редактор“ (МП „Превод-редактор“, ФСлФ). Тъй като тези магистърски програми са отворени за бакалаври от различни профили, а не само за филолози, те могат (и реално приемат и обучават) и специалисти в различните области на хуманитаристиката.

³ Като например курсът Text aligning/text corpora/text mining в МП „Дигитална хуманитаристика“ в ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

крайните потребители на преводите – читателите. За последното ще бъде полезно например да се организират редовни публични дискусии по рецепцията на отделни издания.

Трето, за преводачите на хуманитаристика е важна и нужна както структурирана теория на превода на хуманитаристика, така и системна критическа рецепция на този превод от компетентни автори, каквато към момента на практика няма. Критиката на превода у нас като цяло е в криза, но нейният недостиг се усеща особено болезнено в полето на преводната хуманитаристика. Критиката трябва да е адекватна, обоснована и полезна, и затова трябва да се практикува от компетентни специалисти, които притежават солидна теоретична подготовка в транслатологията и познания и непосредствен опит в областта на превода на хуманитаристика. В това отношение за критиците биха били валидни същите изисквания, както за преводачите.

Необходимо е да се разработват и предлагат изложения и изследвания по важни теоретично-приложни проблеми на превода на хуманитаристика като проблеми на превода на терминология и концептуални конструкции, критика и методология за справочна работа и документиране в хуманитаристиката, стилистика на превода на хуманитаристика, типология и анализ на грешките в този превод, включително според различните области и различните профили на преводачите, проблеми и методологии на редактирането на превода на хуманитаристика и др. Критиката на превода трябва да надхвърля своята интуитивност, да се опира на фундаментални изследвания като Reiss (2000) и други, да отчита разработките по конкретни проблеми на превода на хуманитаристика и да ги интегрира в референтната си рамка, като същевременно разглежда всеки превод в неговите специфични (и множествени) контексти.

Централна роля на компетентната и добронамерена критика е да допринася за усъвършенстването на превода на хуманитаристика. Една полезна практика в тази насока би могла да бъде организирането и провеждането на мащабен проект от типа на Social Science Translation Project (SSTP), организиран и осъществен от ACLS (Американски съвет на научните дружества) през 2004 и 2005 г. В рамките на този проект преводачи, редактори и специалисти от различни области на хуманитаристиката са обсъдили задълбочено проблемите на превода и са изготвили *Насоки за превод на хуманитаристика*, публикувани на 8 езика. Българската общност, работеща в полето на хуманитаристиката, би могла да възприеме тази добра практика в рамките на по-обхватните си усилия за адекватна критическа рецепция и подобряване на качеството на превода на трудовете в това обширно поле.

Заклучение

В настоящата статия очертахме обща картина на превода на хуманитаристика в България – високкоквалифицирана дейност, която притежава общите черти на този вид специализиран превод, но има и специфични национални особености. В рамките на мултидисциплинарен подход за подкрепа на издаването и подобряване на качеството на този превод у нас предложихме три основни насоки за действия и конкретни новаторски дейности в рамките на всяка от тях. Особено важно е да се действа структурирано и последователно в областта на образованието и в тази на теорията и критиката на превода. За оптималната подготовка на преводачите е важно да се използват, надграждат и допълват вече съществуващите магистърски курсове. Възможно и полезно би било това да се осъществи например в рамките на новаторска междуфакултетска магистърска програма по превод на хуманитаристика. Редом с това целенасоченият транслатологичен подход към някои основни критически аспекти на този превод би дал качествена основа на обосноваването и компетентна критическа рецепция. Предложеният мултидисциплинарен подход с конкретни дейности би могъл да залегне в основата на дългосрочна стратегия за подкрепа и развитие на превода на хуманитаристика в България.

Библиография

- Инфостат (2023). Република България. Национален статистически институт. ИС Инфостат. *Издадена оригинална и преводна литература по десетична класификация*. Справка, генерирана на 8.3.2023 г. (Infostat (2023). Republika Balgariya. Natsionalen statisticheski institut. IS Infostat. Izdadena originalna i prevodna literatura po desetichna klasifikatsiya. Spravka, generirana na 8.3.2023 g.) <https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/external/login.jsf>
- Berrichi, A. (2012). La traduction en sciences sociales. – In: *Traduire* [En ligne], 227, 2012, mis en ligne le 01 décembre 2014, consulté le 30 avril 2019. <http://journals.openedition.org/traduire/467>; DOI :10.4000/traduire.467
- Bourdieu, P. (2002). Les conditions sociales de la circulation internationale des idées. – In: *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 145, décembre 2002. La circulation internationale des idées, 3–8. <https://doi.org/10.3406/arss.2002.2793> https://www.persee.fr/doc/arss_0335-5322_2002_num_145_1_2793 (consulté le 14/2/2023).
- Leclerc-Olive, M. (2016). Traduire les sciences humaines. Auteur, traducteur et incertitudes, *Meta*, 61(1), 42–59. <https://doi.org/10.7202/1036982ar>
- Martorell, A. (2008). Les idées et les mots : la traduction en sciences humaines. *Traduire* [En ligne], 217 | 2008, mis en ligne le 01 juin 2008, consulté le 19 avril 2019. URL : <http://journals.openedition.org/traduire/961> ; DOI: 10.4000/traduire.961

- Milliaressi (T.), Berner (Chr.) (Directeurs d'ouvrage) (2021). – In: *Traduire les sciences humaines*. Classiques Garnier, 2021, 263 p.
- Reiss, K. (2000). *Translation criticism: The potentials and limitations. Categories and criteria for translation quality assessment*. Routledge.
- Rochlitz, R. (2001). Traduire les sciences humaines. – In: *Raisons Politiques*, 2(2), 65.
- Schögler, R. (2017). Les fonctions de la traduction en sciences humaines et sociales. – In: *Parallèles* numéro 29(2), octobre 2017, 36–45. DOI 10.17462/para.2017.02.03
- Schögler, R. (2018), Translation in the Social Sciences and Humanities: Circulating and Canonizing Knowledge. – In: *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 2018. The Free Library. 2018 American University in Cairo. <https://www.thefreelibrary.com/Translation+in+the+Social+Sciences+and+Humanities%3a+Circulating+and...-a0592785829> (Accessed on 09 Mar. 2023).
- Social Science Translation Project (2004–2005). <https://www.acls.org/past-programs/social-science-translation-project/>
- Warren, J.-P. (2018). La traduction en sciences humaines et sociales au Canada. Dynamiques générales et impacts du PAES. – In: *Recherches sociographiques*, 59(3), 385–409. <https://doi.org/10.7202/1058720ar>

Проф. д-рн Весела Генова
vgenova@uni-sofia.bg

Факултет по класически и нови филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504
България

Prof. Vesela Genova, DSc
vgenova@uni-sofia.bg

Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15 Tzar Osloboditel Blvd., Sofia 1504
Bulgaria